

ставляться одне до одного саме як до об'єктів, а не суб'єктів, вважають своїх партнерів своєрідними «мислячими речами» – закінченими, нездатними до принципових змін і відповідальних рішень, такими, реакцію яких на ті або інші дії завжди можливо передбачити. На будь-якій посаді, в будь-якій соціальній ролі людині, хоча б інколи, доводиться функціонувати, тобто належним чином виконувати певні заздалегідь усталені дії, взагалі поводитися й реагувати на запити, що виникають, як свого роду об'єкт. Усе це, як зазначає Батищев Г., є цілком закономірною рисою суспільного життя, без якої останнє втратило б усяку прогнозованість і стабільність [2: 109-129].

Отже, на основі аналізу провідних категорій ми дійшли наступного висновку: «Етичні взаємовідносини – це специфічний вид ставлення людини до інших, в якому є можливість безпосереднього (або опосередкованого технічними засобами) одночасного або відкладеного відповідного особистісного ставлення, що характеризується синтезом як традиційних, так і сучасних цінностей, моральних вимог, етичних принципів, статевих ролей». Проблема етичних взаємовідносин потребує подальшої розробки. Необхідно аналізувати особливості розвитку взаємин у студентській групі з метою їх покращення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ананьев Б. Г. Человек как предмет познания. –Л.,1969. – 496 с.
2. Батищев Г. С. Особенности культуры глубинного общения// Вопр. философии. – 1995. – №3.
3. Каган М. С. Философская теория ценности. – С.-Пб., 1997. – 205с.
4. Киричок В. А. Формування гуманних взаємин між молодшими школярами у позаурочній діяльності//Педагогіка і психологія. – 1995. – №4.
5. Коломинский Я. Л. Психология взаимоотношений в малых группах(общие и возрастные особенности):Учеб. пособие. – 2-е изд., доп. – Мн.:Тетрасистемс, 2000. – 432с.
6. Крысько В. Г. Социальная психология: словарь-справочник. – Мн.: Харвест, 2004. – 688с.
7. Ломов Б.Ф. Соотношение социального и биологического как методологическая проблема психологи // Вопросы философии, 1974. – №4.
8. Малахов В. А. Этика: Курс лекций: Навч. посібник. – 6-те вид. – К.: Либідь, 2006. – 384с.
9. Макаренко А.С. Книга для родителей. – М.: Правда, 1986. – 448 с.
10. Приходько Е.А. Культурология. Культура семейно-брачных отношений: Учебное пособие. – Волгоград: Волг ГТУ, 2000. – 60 с.
11. Русско-украинский словарь. – Том 1 / Под ред. С. И. Головащука. – Издание второе, испр. – К.: Главная редакция украинской советской энциклопедии, 1980. – 563с.
12. Сухомлинский В.А. Письма к сыну. – М.: Просвещение, 1979. – 96 с.
13. Сухомлинський В.А. Книга о любви. – М.: Мол. гвардия, 1983. – 191 с
14. Философский словарь. – К.: А. С. К., 2006. – 1056с.
15. Тлумачний словник укр. мови: понад 12500 статей(близько 40000слів) / За ред. д-ра філологічних наук, проф. В. С. Калачника. – 2-ге вид., випр. і доп. – Х.: Прапор, 2005. – 992 с.

УДК 37.03

Г.О. Васьківська

ПЕДАГОГІЧНА СПАДЩИНА ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО Й АКТУАЛЬНІСТЬ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ДУХОВНИХ ЦІННОСТЕЙ В УЧНІВ СТАРШОЇ ШКОЛИ

У статті в контексті педагогічної спадщини Василя Сухомлинського проаналізовано актуальні проблеми формування духовних цінностей в учнів старшої школи.

The article analyses in the context of pedagogical heritage of V.Sukhomlinsky the actual problems of forming of mental values of pupils in senior school.

Третє тисячоліття називають новітньою ерою існування людства, яке, врахувавши всі історичні помилки свого розвитку, або перейде до якісно нового існування з утвердженням духовних цінностей, або загине від власної руйнівної споживацької діяльності. Тому для сучасного пізнання світу набувають великого значення духовні і моральні аспекти. Виникає значна необхідність цілісного філософського усвідомлення Світу взагалі, і Людини як твору і творця цього світу зокрема. Водночас для кожної людини характерні певні життєві орієнтири, які називаються цінностями. Цінність – це те, що має значення для людини, що їй дороге й важливе, на що вона орієнтується у своїй діяльності.

Можна виокремити певну систему цінностей, що виникає з ідеалів і потреб людини: головні життєві цінності (уявлення про мету та сенс життя, щастя); цінності міжособистісного спілкування (чесність, доброзичливість); демократичні цінності (права людини, свобода слова, совісті, політичні свободи); прагматичні цінності (особистий успіх, заповзятливість, прагнення до матеріального багатства); духовні цінності (світоглядні, моральні, естетичні та інші цінності).

Серед найбільш важливих цінностей для людини є проблема визначення сенсу життя. Сенс життя В.О.Сухомлинського пронизаний утвердженням справжніх людських цінностей, основу яких становлять духовні цінності, як такі, що вирізняють людину серед інших біологічних видів. Василя Олександровича часто порівнюють з Янушем Корчаком, як педагога, який заявив, що серце віддає дітям, а отже і життя. Будучи поруч з дітьми у період духовного нігілізму в суспільстві, коли особисте в людині придушувалося, а духовні цінності трактувались як служіння на благо партії, педагог намагався всіляко сприяти утвердженню добра, становленню особистості із власною гідністю: «У людському світі безліч доблестей, але одна доблесть є вершиною людяності – це почуття власної гідності» [6: 510]. Простими, майже біблійними істинами Вчитель зароджував у дітях духовність. Якби він у той час виступив відкрито проти брехні і абсурдності деяких комуністичних ідеалів, то залишився б у пам'яті ув'язненим героєм. Але б хто тоді виконував місію, яку покладав Бог на Адама і Єву – вирощування і обробіток саду? Хто зароджував би у дітях любов до ближнього, віру в майбутнє? Хто прививав би тисячі паростків любові і духовності, яка розповсюджувалася далі і дійшла до наших днів? Василя Олександровича Сухомлинського можна сміливо назвати месією духовного відродження українського суспільства: «Виховання серця – це цілий світ турбот і тривог, про які ми, дорослі, ніколи не повинні забувати. Я бачу своє найголовніше виховне завдання в тому, щоб у дитячій душі стверджувалися співчуття, жалість, доброта до всього прекрасного, що є в світі, і насамперед до людини» [5: 114].

У словниках духовні цінності трактуються як добро, віра, краса, істина, солідарність, патріотизм, пам'ять предків, моральність, милосердя та співчуття. Отже, духовні цінності – це моральний ідеал людини. В.О.Сухомлинський моральний ідеал трактував як: вміння дорожити цінностями Батьківщини як особистими цінностями; гармонійну єдність суспільного й особистого, великого і малого у духовному житті особистості; багатство духовного світу інтересів і потреб; потреба людини в людині як носії духовних цінностей; почуття людської гідності, уміння відстоювати свою гідність, моральне самовдосконалення; вміння радіти за інших; співчуття і готовність допомогти іншим людям; любов до праці. Сьогоднішній світ багатьом людям видається безсердечним, безжалісним, таким, що не вміє прощати, на якому вирізняються риси жадібності, егоїзму й бажання лише брати. Все це знищує красу особистості й віру в завтрашній день.

Водночас є незаперечним позитивний внесок науково-технічного прогресу: створення глобальних інформаційних мереж, які сприяють інтеграційним процесам у суспільстві шляхом забезпечення миттєвого зв'язку між людьми незалежно від відстані між ними; впровадження передових технологій, що надають багатьом людям нові можливості вибору; лібералізація торгівлі, що відкрила нові шляхи до процвітання, запобігання бідності й убогості. Але просування людства шляхом прогресу супроводжується також і багатьма глобальними негативними процесами, серед яких особливу тривогу викликають: поглиблення розриву між розвиненими й всіма іншими країнами, що призводить до

маргіналізації країн, що розвиваються, і поляризації суспільства, у той час як глобальний бізнес і глобальні фінансові системи, брокери на світовій сцені у своїй діяльності частіше керуються миттєвою вигодою, ніж турботою про розширення індивідуального й суспільного добробуту; відсутність можливості в окремих країнах управляти чинниками глобалізації та захищати громадян від її негативних впливів.

Всі перераховані недоліки сучасності значно впливають на становлення людини, особливо це стосується школярів, адже виникають суперечності між дійсністю і змістом освіти, який має слугувати утвердженню добра і справедливості, що у реальному житті не завжди реалізується. На життєвому досвіді учнів завжди лежить відтінок їхніх індивідуальних інтересів і потреб, особливостей навколишнього середовища, у якому відбувається взаємообмін інформацією. Цей досвід активно впливає на засвоєння предметних знань і способів діяльності у процесі навчання, оскільки навчальні знання сприймаються учнями через призму раніше придбаних знань.

Це викликає суперечності між запланованими виховними впливами і стихійним впливом довкілля: «Чим різкіший дисонанс між передбаченими, навмисними засобами виховання й засобами ненавмисними, які являють собою середовище для формування суспільних інстинктів людини, тим важче виховувати, тим важче формувати те, що в практиці зветься голосом совісті» [7: 300].

Для усунення цих суперечностей необхідно, щоб матеріальні цінності поступилися місцем першості вищим цінностям – духовним. Першочергове завдання – дати можливість кожній людині зайняти гідне місце у світі, де всі ми єдині.

Лише знання про людину дають можливість пізнати, що таке духовні та моральні почуття: «Чим більше людина дізнається про навколишній світ, тим більше вона повинна знати про людину. Зневага такого дуже важливого правила порушує гармонію між знаннями і моральністю. Це явище я б назвав моральним невіглаством. Воно є у тому, що людина, володіючи значними знаннями про навколишній світ, не знає істини людського ні в історичному, ні в суспільно-політичному, ні в духовно-психологічному, ні в естетичному аспектах. Без знання, без думки про те, що возвеличує людину над світом живого, не розвивається емоційна сфера; це призводить до примітивізму почуттів» [9: 123-124].

Кожен старшокласник має вже чималий особистий досвід зі спогадами, сумнівами, розчаруваннями, страхами, оцінками, висновками, удачами й невдачами, вирішеними та невирішеними проблемами. Старший підлітковий вік – це ще і вік максималізму, коли свої погляди видаються найправильнішими. Все це досить чітко проілюстровано у висловлюванні Марка Твена, яке сьогодні звучить як афоризм: «Коли мені було чотирнадцять років, мій батько був таким дурним, що я заледве його терпів, але коли мені виповнився двадцять один рік, я був вражений, наскільки цей старий за минулі сім років порозумнішав». Звичайно слід враховувати, що підлітки переоцінюють унікальність своїх здібностей, а також і своїх проблем.

Водночас в учнів старшої школи набувають значного сенсу процеси морально-духовної автономізації особистості, фізичного і морального вдосконалення, входження у світ суспільства, життєвого самовизначення. У цей період відбувається механізм інтеграції знань у цілісну особистісну картину світу: «Підліток, на відміну від дитини, починає узагальнювати як добро, так і зло; в окремих фактах він бачить явище; і від того які думки, настрої породжує в душі це явище, залежить його переконання, погляди на світ, думки про людей» [7].

Саме у старшому шкільному віці відкриваються широкі можливості для формування духовних цінностей через вивчення інших людей заради самопізнання, пізнання себе не лише через сучасників, але і через людей інших культур, епох, поколінь. Цей процес має бути гуманним за змістом та методами навчання; охоплювати всі природничі та гуманітарні знання; правдиво відображувати існуючі суспільні досягнення, не допускаючи ні прикрашання, ні очорнення; стимулювати логічний аналіз і порівняння різних точок зору за тими самими питаннями, широко використовуючи діалогові методи роботи на уроці;

формувати звичку мислити в широкому міждисциплінарному полі знань; ґрунтуватися на загальнолюдських цінностях – повазі прав і свобод особи, дбайливому відношенні до природи й пам'яток культури, жалі й милосерді до інвалідів, здоровому способі життя; спонукувати учнів до фізичного, інтелектуального й морального самовдосконалення, постійному саморозвитку свого творчого потенціалу; інакше кажучи, активізувати творчу рефлексивну діяльність учнів; надавати учням методичні засоби для самопізнання й самовиховання; для гармонізації відносин з людьми, живою й неживою природою; для запобігання нещасних випадків; для самозахисту й виживання в екстремальних умовах перебування; формувати неприйняття соціальної нерівності людей; формувати толерантність щодо расових, національних, релігійних та інших відмінностей; сприяти вільному й раціональному самовизначенню у політичній, професійній, духовній і іншій сферах.

Формування духовних цінностей більш всього може реалізовуватись через релігійний світогляд. Однак формування релігійного світогляду в сучасній школі неможливо тому, що: багатонаціональність і як наслідок багатоконфесійність нашої країни робить скрутним виховання світогляду школяра на основі якоїсь однієї релігії; суспільна свідомість, що заперечує догматизм, часом асоціює з ним і релігійні заборони; ще має місце спадщина атеїстичної епохи. Є й ще одна небезпека, про яку писав релігійний філософ П. Флоренський: «Коли релігію нав'язують, від її відвертаються, тому що для сприйняття предметів релігії потрібні відповідні умови [3: 47]. Однак, оскільки основою світогляду є знання, то, позбавляючи учнів релігійних знань, ми прирікаємо їх якщо не на атеїзм, то на повну некомпетентність у питаннях релігії.

Адже ніякі «наукові істини» не допомагають у ситуації, яка описана В.О. Сухомлинським: «Ніколи не забуду тихого вересневого ранку, коли до початку уроків до мене в сад прийшов Костик (вихованці мої тоді вчилися у восьмому класі). У глибоких, тривожних очах хлопця я відчув якесь горе. «Що трапилось, Костику?», – запитав я. Він сів на лаву, зітхнув і запитав; «Як же це так? Через сто років не буде нікого – ні Вас, ні мене, ні товаришів, ні Люби, ні Лізи... Усі вмремо. Як же це так? Чому?» Потім, після довгих бесід наших про життя, про працю, про радість творчості й слід, що залишає людина на землі, Костик сказав мені: «Напевно, щасливіші ті, хто вірить у Бога. Вони вірять у безсмертя. А нам без кінця говорять: «Людина складається з таких-то хімічних речовин, немає ніякого безсмертя, людина смертна точно так само, як і кінь. Хіба можна так говорити?» [10: 69].

Культура розмовляє різними мовами, зокрема і мовою релігії. Незалежно від свого світогляду, кожна людина повинна розуміти і цю мову, «так само, як вона повинна розуміти мову мистецтва та науки» [1: 6]. Дитина повинна бути вільна у виборі світогляду, але цей вибір повинен бути їй наданий. Поки основи релігії не викладаються в школі, цей пробіл повинні заповнити предмети гуманітарного циклу: література, історія, суспільствознавство, світова та художня культура. У розробленому нами курсі «Людинознавство» релігійний світогляд розглядається у модулі «Духовний світ людини».

Духовність людини – це її здібність орієнтуватися на вищі цінності людського буття. Лише людина прагне пізнати істину, набути знання, прагне до справедливості. Лише людина може жити у віртуальному світі; у світі мистецтва; в уявному минулому і у майбутньому; має почуття відповідальності, соромиться, має власну гідність; вірить у добро, у Бога, в ідеали, в себе; може любити; здібна до: самопожертви, творчості, створення нового, творення мистецтва. Саме духовність і здібність творити роблять людину значною силою не лише у суспільстві але і у Всесвіті. Духовний розвиток людини це виховання почуттів [2: 24].

Саме через виховання почуттів можна було, на думку Василя Олександровича Сухомлинського, реалізувати становлення людини: «Щоб запобігти безсердечності, ми виховуємо дітей у дусі сердечної турботи, неспокою про живе і красиве, про рослини, про квіти, про птахів, про тварин. Дитина, яка бере близько до серця, що в зимову холоднечу синичка беззахисна, і рятує її від загибелі, оберігає деревце, ця дитина ніколи не стане жорстокою, безсердечною і щодо людей» [8: 149].

Таким чином, духовні цінності (добро, любов, совість, честь, обов'язок, милосердя, краса тощо), прийняті як прихильниками атеїстичного, так і прихильниками релігійного виховання, могли б стати основою світогляду сучасного школяра. Керівництвом при виборі системи цінностей, можуть служити слова Блаженного Августина: «В головному – єдність, у спірному – свобода, у всьому – любов» [4: 75].

ЛІТЕРАТУРА:

1. Борисенков В.П. Вызовы современной эпохи и приоритетные задачи педагогической науки // Педагогика. – №1. – 2004. – С.2-7.
2. Максакова В.И. Педагогическая антропология. – М.: Академия, 2001. – 208 с.
3. Отец Павел Флоренский о воспитании: Для педагогов, родителей, школьников старшего возраста, студентов педагогических и духовных средних и высших учебных заведений / Сост.-ред. А.П. Фурсов. – М.: Школьная Пресса, 2004. – 192 с.
4. Сериков В.В. Личностно ориентированное образование: феномен, концепция, технологии: монография. – Волгоград: Перемена, 2000. – 147 с.
5. Сухомлинський В.О. Батьківська педагогіка. – К.: Рад. школа, 1978. – 263 с.
6. Сухомлинський В.О. Вибрані твори: В 5-ти т. – К.: Рад. школа. – Т.1. – 1977. – 654 с
7. Сухомлинський В.О. Народження громадянина // Вибрані твори в 5-ти т. – Т.3. – К.: Радянська школа, 1977. – С.283-582.
8. Сухомлинський В.О. Павлівська середня школа // Вибрані твори в 5-ти т. – Т.4. – К.: Рад. школа, 1977. – С.145-385.
9. Сухомлинский В.А. Разговор с молодым директором школы // Избр. соч. в 3 т. – М.: Педагогика, 1979.
10. Сухомлинский В.А. Рождение гражданина. – М.: Молодая гвардия, 1971. – 227 с.

УДК 37.03

А.В. Воробьева

ИДЕИ В. А. СУХОМЛИНСКОГО В ПРОЦЕССЕ ФОРМИРОВАНИЯ РИТОРИЧЕСКИХ УМЕНИЙ ШКОЛЬНИКОВ

У статті розглянуто ідеї дидактичної системи В.О. Сухомлинського та можливість їх утілення у процесі формування риторичних умінь школярів. Досліджені твори великого педагога, їх актуальність у контексті риторизації освіти.

The article focuses on the ideas of V. A. Sukhomlinskiy's didactic system and the possibilities of their realization in the process of forming rhetorical skills of schoolchildren. The great pedagogy's works and their actuality in the context of introduction rhetoric into educational process are considered too.

Формирование гармонически развитой личности без интеллектуально-эстетического влияния речи невозможно. Умение произнести политическую речь, построить развернутый монолог, аргументированно дискутировать, естественно вести беседу или конструктивный диалог, найти свое место в полилоге, уважительно обратиться к собеседнику или слушателям и при этом не только самому ощущать удовольствие, но и дарить его другим, безусловно владея речью, – всему этому учит риторика.

Традиционно лингводидакты называют эту науку о законах управления речемыслительной деятельностью (Г.Сагач) комплексной, интегрирующей в себе ряд смежных дисциплин, развивающей в человеке целую систему личностных качеств.

Проблема введения риторических знаний в методике обучения языку рассматривается с разных позиций: психологические особенности развития речи школьников (Л. Выготский, Н. Жинкин, И. Зимняя, О. Истратова, А. Леонтьев, А. Лурия, В. Мухина, С. Рубинштейн, И. Сеница, Д. Эльконин); процесс усвоения языкового компонента в период обучения